

JUDAICA BULLETIN

Mededelingenblad van de Stichting Judaica Zwolle

Postbus 194, 8000 AD Zwolle

internet: www.judaica-zwolle.nl e-mail: judaica@hetnet.nl

Verschijnt vier maal per jaar - ISSN 1384-9050

Jaargang 18, Nummer 1 / Tisjri 5765 - oktober 2004

OPLAGE 425 EXEMPLAREN - ABONNEMENT €6,50 - POSTGIROREKENING 259272

In februari 2005 start de cursus 'Introductie in de joodse mystiek', die gegeven wordt door drs. J.H.(Sjef) Laenen en als 'appetizer' vindt u hieronder de integrale tekst van een lezing over de relatie tussen de Kabbala en de moderne literatuur, die Chaim Potok op 15 november 1992 in de Balie te Amsterdam heeft gegeven. De tekst is overgenomen uit het tijdschrift BzzlleTin van april 1996. De vertaling is van Marianne Verhaart. De familie van wijlen Chaim Potok (17-02-1929 – 23-07-2002) heeft de redactie van het Judaica Bulletin nadrukkelijk toestemming gegeven om dit oude maar nog steeds relevante artikel te plaatsen. Nadrukkelijk, omdat zij het op prijs stelde dat de lezing voor onderwijsdoeleinden gebruikt wordt.

De Kabbala en de moderne Literatuur

door Chaim Potok, z.l.

Wat is een mysticus? En wat is mystiek? Als we met Sigmund Freud menen dat een mysticus iemand is die terugvalt in een infantiel stadium van zijn ontwikkeling, is mystiek eenvoudigweg een psychische afwijking, een verstoring van het precaire innerlijk evenwicht van de mens, en heeft dan ook geen intrinsiek, objectief werkelijkheidsgehalte. En als we - zoals sommige mensen - van mening zijn dat een mysticus iemand is die ernstig ziek is, een abnormale persoonlijkheid die lijdt aan een psychische afwijking die veel verder gaat dan regressie naar een infantiel stadium, is mystiek te beschouwen als een grove beoordelingsfout waarbij menselijk handelen wordt aangezien voor ontmoetingen met het goddelijke, en zijn mystieke geschriften - hoewel psychologisch gezien wellicht interessant - religieuze verlakkerij.

Maar als een mysticus inderdaad een godzoeker is, een reiziger in de domeinen van het heilige, iemand die op de een of andere manier in staat is de abstracte wereld buiten de grenzen van onze kennis en onze zintuigen te beleven, dan is mystiek te beschouwen als een werkelijke ontmoeting met het goddelijke, en daarmee een van de meest verbazingwekkende menselijke ervaringen. In dat geval zijn de geschriften die mystici ons hebben nagelaten, het waard dat wij ze zorgvuldig bestuderen.

Ik ben er altijd van overtuigd geweest dat mystiek niet zonder meer kan worden afgedaan als een neurose of psychose. Veel nuchtere, evenwichtige mensen hebben mystieke ervaringen gehad; mystieke ervaringen hebben altijd en overal plaatsgevonden, en wat de wetenschap er tot nu toe tegen in heeft gebracht is niet erg overtuigend. Het feit dat mensen met psychische stoornissen wel eens beweren dat zij mystieke ervaringen hebben, leidt niet vanzelfsprekend tot de conclusie dat iedereen die zegt een mystieke ervaring gehad te hebben, psychisch gestoord is.

We zullen er in het volgende van uitgaan dat de ervaringen en geschriften van mystici elementen bevatten die een intrinsieke, objectieve betekenis hebben. Met dat uitgangspunt in gedachten zullen we ons nu bezighouden met de joodse mystiek en de echo's daarvan in de moderne literatuur. We zullen beginnen bij ... het begin.

IN DEN BEGINNE

De Hebreeuwse Bijbel begint met de gedenkwaardige woorden: *Beresjiet bara Elohiem et hasjamajiem weët haäretz.*

Zeven eenvoudige Hebreeuwse woorden, die meestal als volgt worden vertaald: 'In den beginne schiep God de hemel en de aarde.'

De betekenis lijkt overduidelijk. Toch hebben de rabbijnse commentatoren heel wat op te merken gehad over deze woorden, vooral over het woord *beresjiet*, dat we gewoonlijk zien weergegeven als 'in den beginne'.

Er zijn commentatoren die stellen dat de eigenlijke betekenis van deze woorden is: 'Toen God begon de hemel en de aarde te scheppen [...]' en dat het vers als volgt verder gaat: 'omdat de aarde ongevormd en leeg was, en duisternis de diepte bedekte, en de geest Gods over het water raasde [...] zei God: 'Er zij licht'; en er was licht.'

Een andere commentator zegt dat het woord *beresjiet* wil zeggen: 'Toen de tijd begon, op het allereerste ogenblik, vóór er tijd bestond.'

Er zijn vele commentaren op dat ene woord; we hoeven ons daar nu niet mee bezig te houden. Maar er is één commentaar dat heel verrassend aandoet, omdat daarin het woord *beresjiet* totaal anders wordt uitgelegd dan gewoonlijk.

We kunnen dat commentaar vinden in een werk dat in de dertiende eeuw in Spanje werd geschreven: de *Zohar, het Boek van het Schitterend Licht*. Hierin worden de vijf boeken van Mozes grotendeels becommentarieerd. Het is het belangrijkste werk in de joodse mystiek. Naast de Bijbel en de Talmoed is het een van de drie grote voortbrengselen van de joodse traditie. Als u de *Zohar* opslaat bij de pagina's waarin over het woord *beresjiet* (begin) wordt gesproken, vindt u de volgende opzienbarende opmerking: 'Door middel van dit begin heeft het Verborgene Ongekende dit paleis gebouwd. De naam van dit paleis is *Elohiem*, en deze doctrine [dat wil zeggen: de mystieke betekenis van de schepping] is vervat in de woorden 'Door middel van een begin schiep [het] *Elohiem*.'" (Soncino, 1.63). Blijkbaar wordt in deze passage aangegeven dat *Elohiem*, de Schepper uit het boek Genesis, Zelf is geschapen door de ware, verborgen God - die het Verborgene Ongekende wordt genoemd - met de bedoeling het heelal te scheppen. Voor het geval we hieraan zouden twijfelen, vertelt de *Zohar* ons een paar bladzijden verder:

'*Beresjiet* (in den beginne) is de aanduiding van het oermysterie. *Bara* (schiep) is de aanduiding van de verborgen bron waaruit het heelal voortkwam. *Elohiem* (God) is de aanduiding van de kracht die alles hier beneden bijeenhoudt.' (Soncino, 1.65). Wat een merkwaardige lezing van dit vers! De ene God, het oermysterie dat wij niet kennen en niet kunnen leren kennen, schiep een tweede God, die de eigenlijke Schepper was.

Langs welke wegen kwam de joodse traditie van de ogenschijnlijk eenvoudige betekenis van het grootse vers waarmee de Bijbel begint en waarin een beeld wordt opgeroepen van één God, tot het verwarrende beeld dat de *Zohar* ons geeft?

Die ontwikkeling, en de invloed ervan op de moderne literatuur, wil ik hier bespreken.

EZECHIËL EN HENOCH

Allereerst een schets van de geschiedenis van de joodse mystiek. Die zal kort en vereenvoudigd zijn, maar naar ik hoop niet al te simplistisch.

We schrijven het jaar 597 vóór de geboorte van Christus. Koning Nebukadnezar van Babylonië veroverd Jeruzalem en verbant een groot deel van de elite uit die stad naar zijn koninkrijk. Onder de bannelingen is een weduwnaar die priester is en Ezechiël heet. Deze vestigt zich in Mesopotamië - het huidige Irak - aan een zijrivier van de Eufraat, in een vallei in de buurt van een zeer oude streek, genaamd Tel Aviv.

Ezechiël wordt overstelpt door smart over de ramp die zijn volk heeft getroffen. In de zomer van 592, vijf jaar na zijn verbanning naar Babylonië, heeft hij een angstwekkend visioen. u vindt hiervan een verslag in het eerste hoofdstuk van het bijbelboek dat zijn naam draagt.

En ik zag en zie, een stormwind kwam uit het noorden, een zware wolk met flikkerend vuur en omgeven door een glans; daarbinnen, middenin het vuur, was wat er uitzag als blinkend metaal. En in het midden daarvan was wat gelee op vier wezens; en dit was hun voorkomen [...].

Vervolgens beschrijft Ezechiël deze verbazingwekkende wezens, een bizar mengsel van menselijke en dierlijke vormen, met vleugels, met hoeven ... uiterst angstaanjagend. Hij beschrijft nog een ander verschijnsel dat hij in die naderende stormwolk waarneemt:

Boven het uitspansel boven hun hoofden was wat er uitzag als lazuursteen, dat de vorm had van een troon; en daarboven, op hetgeen een troon gelee, een gedaante, die er uitzag als een mens. En ik zag iets schitteren als metaal; vanaf wat op zijn lendenen leek naar boven als vuur omvat door een hulsel; en vanaf wat op zijn lendenen leek naar beneden, zag ik iets als vuur omgeven door een glans.

Zoals de aanblik is van den boog, die in den regentijd in de wolken verschijnt, zo was de aanblik van dien omhullende glans. Aldus was het voorkomen der verschijning van de Heerlijkheid des Heren.

Let wel - en dit is een belangrijk punt - het is niet de Heer zelf die op die glanzende, hemelse troon zit; het is de *verschijning* van de Heer. In het Hebreeuws is het woord voor 'verschijning': *kevod*. Ezechiël ziet *demoet kevod Adonaj*, het Beeld van Gods eer. (Ezechiël 1:28). Het is ook opmerkelijk dat Ezechiël zich geen bijzondere inspanningen getroost om tot deze visioenen te komen, ze *geworden hem*. Hij is het prototype van de *passieve* joodse mysticus. De enige die vóór hem een vergelijkbare ervaring heeft gehad, is de profeet Jesaja, die ons in hoofdstuk zes van het boek Jesaja terloops meedeelt dat hij God zag zitten 'op een hogen en verheven troon'. Maar alleen Ezechiël heeft ons een uitgebreide, gedetailleerde beschrijving van zijn verbazingwekkende ervaringen nagelaten.

Van Ezechiël gaan we naar zo'n tweehonderd jaar voor de geboorte van Christus, naar de apocalyptische geschriften van joden die verlangden naar het einde van het lijden en een nieuwe openbaring. Dat is de betekenis van het woord 'Apocalyps': een cataclysme dat een eind maakt aan het kwaad, en het opnieuw verschijnen van God.

Het apocalyptische werk dat bekend staat als het eerste boek van Henoch, verhaalt van Henochs reis door het universum. Misschien herinnert u zich dat over Henoch in het boek Genesis wordt vermeld dat hij 'wandelde met God, en hij was niet meer, want God had hem opgenomen', dat wil zeggen dat hij lijfelijk ten hemel was gevaren. Tijdens zijn reis door de kosmos, zoals die wordt beschreven in het apocalyptische boek dat zijn naam draagt, aanschouwt hij de elementen van de schepping: heuvels van duisternis, rivieren van vuur, de plaats van het komende godsgericht, de Hof van Eden, en ook de 'zetel van de glorie' waarop de 'Grote Glorie' is gezeten - dat wil zeggen: God.

Het gegeven van de hemelvaart, waarbij de heerlijke, hemelse troon van God wordt geschouwd, wordt het centrale thema van de rabbijnse mystiek in de tijd dat de Talmoed ontstond. Het is een mengsel van het wagen- of troonvisioen van Ezechiël (de wagen die Ezechiël zag was de troon van God) en de tocht van Henoch. Alleen daalt de troon niet af naar de rabbijnen; daarin verschillen hun ervaringen met die van Ezechiël. Het gaat ook heel anders dan bij Henoch, want om op te stijgen tot de troon moeten de rabbijnen intensieve en nogal riskante voorbereidingen doormaken.

De rabbijnen zijn dus *actieve* mystici, en geleerden die van mening zijn dat mystiek een actief zoeken naar God is, beschouwen de rabbijnen uit de tijd dat de Talmoed ontstond dan ook als de eerste, ware joodse mystici.

Er is een passage in de Babylonische Talmoed-traktaat *Hagigah* 14b - waarin wordt beschreven hoe vier rabbijnen een tuin binnengingen, wat een eufemistische omschrijving is van het zich overgeven aan een mystieke ervaring. Zij stegen op tot de Hemelse Troon. De eerste stierf bij de aanblik. De tweede aanschouwde het en werd krankzinnig. De derde zag he en verzaakte zijn geloof. Alleen rabbi Akiba doorstond de ervaring. Brokstukken van verslagen van dergelijke ervaringen van een hemelvaart - die zorgvuldig gekoesterd en geheim gehouden werden door de rabbijnen - zijn ons overgeleverd: beschrijvingen van hemelse zalen stralende uitspansels, dreigende engelen, astrale bergen en rivieren, fonkelende paleizen, visioenen van de grootse Troon en de verschijning van God. Eén zo'n fragment luidt als volgt:

De allergrootste [verschrikking] wordt gevormd door de vijfhonderdtwaalf ogen van de vier heilige wezens tegenover de poort van het zevende paleis [...] Hun ogen zijn als de bliksem en schieten heen weer [...] Deze man [dat wil zeggen: de ingewijde] begint te trillen en te beven, hij raakt buiten zichzelf van angst en valt achterover op de grond. Anapahiël, de prins, en de drieënzestig wachters van de zeven poorten van het paleis ondersteunen hem, en zij allen helpen hem en zeggen: 'Wees niet bang, zoon uit het geliefde zaad. Treed binnen en zie de Koning in Zijn glorie [...] Zij schenken hem kracht [...] En de heilige wezens bedekken hun gelaat, en hij richt zich op en gaat voor de troon van de glorie staan.

In een ander fragment wordt God zo beschreven:

Koning der koningen van koningen, Heer der Heren,
Die is omringd met snoeren van kronen,
Die wordt omgeven door de scharen der heersers over het schitterend licht,
Die de hemelen bedekt met de vleugels van Zijn verhevenheid,
En in Zijn majesteit uit de hoogten tot verschijning kwam,
Zijn schoonheid doet de diepten sprankelen,
En door Zijn gestalte ontvonken de hemelen...

Wat moet men doen om zich op deze hemelvaart voor te bereiden? Een Babylonische rabbijn uit de elfde eeuw zegt hierover het volgende:

Hij moet een gegeven aantal dagen vasten, hij moet met zijn hoofd tussen zijn knieën - met zijn gezicht naar de grond - zacht bepaalde gebeden fluisteren waarin God wordt geprezen. Als hij dat doet, zal hij in de diepste diepten van zijn hart schouwen, en het zal hem zijn alsof hij de zeven zalen met zijn eigen ogen ziet en van de ene zaal naar de andere gaat om alles wat daar is gade te slaan.

Die rabbi dacht dat het opstijgen naar de hemel in werkelijkheid een innerlijke reis was. Maar de vier mystici geloofden stellig dat het eerder vermelde binnengaan in de tuin inhield dat hun ziel letterlijk uit het lichaam trad en naar de hemel opsteeg.

Deze vorm van mystiek stond bekend als de paleis-, wagen- of troonmystiek. Deze mystiek ziet God, of Zijn verschijning, als een vaststaand, reëel gegeven, als een heel ver van ons verwijderde, ontzagwekkende, dreigende realiteit. Troonmystiek onthult ons niets over het innerlijk wezen van God. Ik heb hier iets verteld over troonmystiek omdat ik geloof dat we het nodig hebben als tegenstelling om te zien hoe uiterst radicaal het Kabbalistische beeld van de wereld en van God was. In essentie lijkt troonmystiek echter weinig verwantschap te hebben met de vibrerende en pulserende wereld van de Kabbala, waarin we ons nu iets meer zullen verdiepen.

KABBALA

Het woord Kabbala betekent heel gewoon: ontvangen overlevering. De Kabbalistische mystiek is ons in twee grote fasen overgeleverd.

De eerste fase was het werk van kleine, elitaire groepen middeleeuwse rabbijnen, die zich vooral ten doel stelden de contemplatie te bevorderen. Ongeveer vanaf het jaar 1000 organiseerden zij zich in groepen selecte aanhangers, onder andere in de Zuidfranse Provence; later ontstonden ook groepen in een aantal steden in het christelijke Spanje. Meesters onderwezen volgelingen, vaders onderwezen hun zonen. De mystieke geschriften gingen van hand tot hand; de cryptische leer werd uitsluitend mondeling doorgegeven. Deze vroege Kabbalisten, allen rabbijnen, waren uiterst conservatief, werkten in het verborgene en waren anti-filosofisch, anti-rationeel en anti-wetenschappelijk. Hun leer had vrijwel geen effect op het leven van de Spaanse joden.

De tweede fase vond plaats in de zestiende eeuw in het lieflijke plaatsje Safed in de heuvels van Galilea in Palestina. Daar ontwikkelden de Kabbalistische mystici leerstellingen die het karakter van een vulkanische uitbarsting hadden; ze verspreidden zich snel onder de joden en zouden de bestemming van het joodse volk - ja zelfs van een groot deel van de wereld - radicaal veranderen.

Rond het jaar 1290, gedurende de eerste fase van de ontwikkeling van de Kabbala, beweerde een man die Mozes de Leon heette en in de Spaanse stad Guadalajara woonde, een oeroud manuscript te hebben ontdekt dat door een van de grootste Talmoedische wijsgeren was geschreven. Hij kopieerde het manuscript en liet het lezen aan zijn vrienden, die allemaal heel geleerde en toegewijde beoefenaren van de Kabbala waren. Inmiddels weten we dat Mozes de Leon dit werk zelf heeft geschreven, maar in die tijd was de kans dat een manuscript serieus genomen zou worden, veel groter als het werd toegeschreven aan een wijsgeer uit het verre verleden. Dit werk staat bekend als *Sefer ha-Zohar*, het Boek van het Schitterend Licht. In de loop van de tijd werd deze tekst de kern van de Kabbalistische mystiek.

De Zohar is geschreven in de vorm van een commentaar op de Tora, de vijf boeken van Mozes. Wie zich er in verdiept, betreedt de merkwaardige en onbekende, maar wonderbaarlijke sfeer van de mystieke voorstellingswereld. Het is al met al een verbazingwekkende, vernieuwende vertelling - een roman, zou je zelfs kunnen zeggen, over het innerlijk leven van God.

Deze Kabbalisten gingen ervan uit dat de Tora verwijzingen bevat naar dit heilige innerlijk leven. Volgens hen was het een ontluistering van de Tora als men deze las als een verslag van werkelijk gebeurde, aardse ervaringen. Elk woord in de Tora verwees naar het innerlijk leven van God; men moest alleen weten hoe men de tekst moest interpreteren. De Kabbalisten namen ook aan dat de God van de Tora in wezen door de mens niet gekend of benaderd kan worden. Hij was, zo stelden zij, de *Ein Sof*, de Onbegrensde, de Oneindige, die het mensdom met zijn gedachten niet kan bevatten.

De *Ein Sof* was heel letterlijk een n(iet)iets, onpersoonlijk, en daarom in wezen onkenbaar. De *Ein Sof* stond niet in relatie met het mensdom en was niet degene tot wie de mens bad. Toch heeft God wel degelijk persoonlijke aspecten; het ligt in ons vermogen die waar te nemen en te leren kennen, en in relatie te treden met dit innerlijk functioneren van God dat de Tora ons ad infinitum onthult. Deze aspecten van God werden *sefirot* genoemd, een woord dat soms wordt vertaald als 'sferen', 'emanaties' of 'getallen'. Er zijn tien sefirot, die elk een aspect van Gods wezen aanduiden. Het is heel onduidelijk wanneer dit concept precies is ontstaan en waarom het er tien zijn. De tien sefirot staan samen met de tweeëntwintig letters van het Hebreeuwse alfabet voor de elementen van de schepping. Om de functie van deze elementen te weten te komen, moeten we weten hoe we de Tora eigenlijk moeten lezen.

We moeten inzien dat een verwijzing naar bijvoorbeeld een boom, een rots, een rivier, een berg of een mens, in werkelijkheid een verhulde aanduiding is van een aspect van God. Als het verband tussen de tekst en de sefirot is vastgesteld - en er bestaan eindeloze lijsten van zulke verbanden - kan men bij het lezen van de tekst deze wisselwerking bestuderen en daardoor de interacties in God Zelf bepalen.

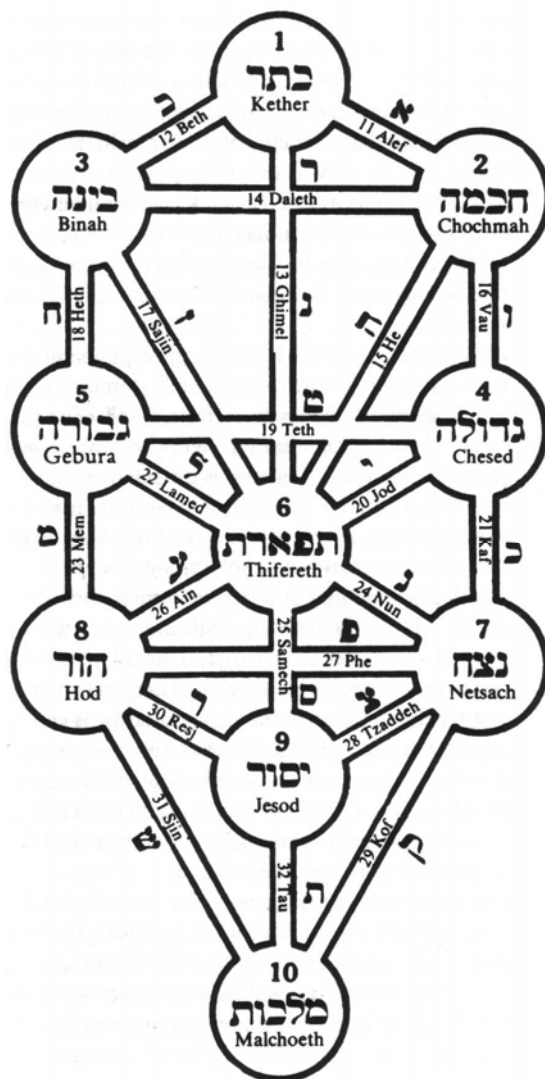
Zoals de ziel in het lichaam woont en de fysieke organen gebruikt als middel om zich uit te drukken, zo worden de sefirot gebruikt door de onveranderlijke God. Er zijn echter ook Kabbalisten geweest, die stelden dat de sefirot niet slechts aspecten van God zijn die los staan van zijn onbenaderbare wezen, maar dat zij tot het wezen van God moeten behoren, omdat anders zou blijken dat we allemaal tot sefirot bidden - en als we tot andere wezens of zaken dan God bidden, lopen we het risico dat we met afgoderij bezig zijn.

Deze aspecten van het innerlijke wezen van God zijn niet altijd in harmonie met elkaar. De daden van de mensheid kunnen er een nadelige invloed op uitoefenen. Gods bewustzijn kan gezond en harmonieus zijn, maar kan ook zijn stabiliteit verliezen; het reageert op de krachten die erop inwerken.

Over de betekenis van de sefirot is een uitgebreide literatuur ontstaan in de vorm van commentaren en poëzie. Van hoog naar laag is die betekenis: de kroon van God, Zijn wijsheid, begrip, grootheid of genade, macht of oordeel, pracht, triomf, majesteit, fundament, koningschap - dit zijn de sefirot. Hun dynamische interactie in God, zoals die ons volgens de Zohar door de Tora wordt onthuld, stelt ons in staat het functioneren van Gods innerlijk waar te nemen.

Hoe kan een mysticus de wereld van de sefirot binnengaan en beïnvloeden? Via de laagste van de sefirot, die wordt aangeduid als *malchoet*, koningschap of *sjechina*. Hier stuiten we op een van de meest verrassende vernieuwingen in het Kabbalistische denken: het vrouwelijk aspect van God.

In de Talmoed zijn sjechina en God synoniem. In de Kabbala is sjechina een onmiskenbaar vrouwelijk wezen dat volkomen onafhankelijk is van de verborgen God. God en de wereld zijn gescheiden door een afgrond. De sjechina vormt - als laagste van de sefirot en scheidslijn tussen God en de sefirot - de schakel tussen het mensdom en God. Veel passages uit de Kabbala die de eenheid van de sjechina en God beschrijven, ademen een krachtige, pulserende, openlijk erotische sfeer. Maar tweedracht en het boze in onze wereld kunnen de verbintenis tussen God en de sjechina verbreken, net zoals ze maar al te vaak de verbintenis tussen man en vrouw ontwrichten.

Kabbala: de tien sefirot zijn door 22 paden verbonden – overeenkomend met de 22 letters van het Hebreeuwse alfabet. Dit aantal van de ware wegen is vergelijkbaar met de 22 grote arcana van de tarot.

Hoe kan men de harmonie in het innerlijk wezen van God herstellen? Door de geboden van de Tora uit te voeren, evenals bepaalde door Kabbalisten voorgeschreven rituelen. Er zijn in de joodse godsdienst heel mooie gebeden - geschreven door Kabbalisten - die bedoeld zijn om God met de sjechina te verenigen en Zijn innerlijk wezen te helen. De Kabbalisten geloofden dat zij door het innerlijk wezen van God te herstellen, de harmonie in de wereld terugbrachten en daardoor hielpen de kwalen van de mensheid te genezen, al was het maar gedurende korte tijd.

De Ein Sof, waarvan de sefirot de emanaties zijn die ons iets zeggen over het innerlijk leven van God, mits we ze op de juiste wijze waarnemen door ze te gebruiken om de Tora correct te interpreteren; God en de sjechina kunnen, als zij door tweedracht zijn gescheiden, door de daden van de mensheid worden herenigd. Dit zijn de fundamentele concepten die we in gedachten moeten houden als we ons gaan bezighouden met de tweede en invloedrijkste fase in de ontwikkeling van het Kabbalistische gedachtengoed.

MESSIANISME

In 1492 werden de in Spanje wonende joden op last van koning Ferdinand en koningin Isabella uitgewezen. Er kwam een abrupt einde aan de grote joodse gemeenschap in Spanje.

De verdrijving uit Spanje was de Holocaust van die tijd. De gebeurtenissen dwongen de joden zich met ontzetting te realiseren hoe hachelijk het bestaan als balling was, en noodzaakte hen zich te bezinnen op de betekenis van hun ballingschap en op de plaats van het jodendom in de wereld. Volgens Gershom Scholem - de geleerde die in onze tijd, zonder steun van anderen, de bestudering van de Kabbala nieuw leven inblies, waardoor ook andere geleerden zich er nu opnieuw mee bezighouden - ontwikkelde zich in het kielzog van het trauma van de verbanning een versie van de Kabbala die de aard van het joodse leven voorgoed veranderde.

Deze ontwikkeling kwam voort uit een kleine groep Kabbalisten in een kleine stad in de heuvels van Galilea, en was de unieke creatie van een van de meest oorspronkelijke mystici uit de joodse geschiedenis: rabbijn Isaak Luria.

Uit die kleine stad stamt een groots mythisch drama van schepping, ontwrichting en uiteindelijke verlossing - een verhaal dat beschrijft hoe de wereld het 'gebroken vat' werd dat deze nu is, en wat het joodse volk moet doen om dit weer te herstellen. Wat nu volgt is een korte samenvatting van dat kosmische drama. Het kent drie machtige momenten: het zich *samentrekken* van God in Zichzelf om ruimte te maken voor de schepping, het plotseling *barsten* van de vaten gevuld met licht tijdens de schepping, en de noodzaak de wereld te *helen*.

Om redenen die wij niet helemaal kunnen doorgronden, begon de Ein Sof Zijn oneindig wezen samen te trekken en zich in zichzelf terug te trekken. In de ruimte waar God niet meer aanwezig was, begon het scheppingsproces. In sommige versies creëert de Ein Sof de Schepper, die op zijn beurt begint met het scheppingsproces. De essentie van God is licht. In de tumultueuze periode van de schepping werden segmenten van het goddelijk licht opgenomen in vaten met minder goddelijk licht, om de samentrekking en terugtrekking van God te vereenvoudigen. Deze segmenten werden versplinterd. De heilige vonken goddelijk licht werden verstrooid en kwamen terecht in de sintels van de geschapen materie; sindsdien zitten ze daarin opgesloten. Al in de dageraad van de schepping ging er iets heel erg mis. Delen van God zijn verbannen uit God Zelf. Vanaf het allereerste begin hebben we in een geschonden wereld geleefd.

De beeldtaal waarin dit alles wordt beschreven, is rijk, ingewikkeld en ondoorzichtig.

De mythische elementen die de Tora zorgvuldig vermeed - de ontstaansgeschiedenis van God, het innerlijk functioneren van de schepping, het feit dat er al meteen in het begin van alles mis ging in het universum - werden ons gegeven door mensen van wie men dat het minst zou verwachten: mystici. Op die heuveltop in Galilea deed de mythologie zijn intrede in de joodse leer.

Hoe kan de mensheid de vonken uit de materie losmaken en de harmonie in de wereld herstellen? Door Gods geboden uit te voeren.

Elk gebod heeft het vermogen door te dringen in een hard omhulsel, de vonk die erin opgesloten zit los te maken en die terug te brengen naar zijn oorsprong in God. Op het moment dat de laatste vonk wordt bevrijd, zal de wereld *noodzakelijkerwijs* verlost zijn en *moet de Messias komen*. Stel u voor dat u ervan overtuigd bent dat uw daden stuk voor stuk de verlossing van de wereld bespoedigen. U weet niet welke van uw daden die ene is die de komst van de Messias bewerkstelligt. Zou u zich niet koortsachtig inspannen om zulke daden te verrichten, als u werkelijk geloofde dat het ultieme moment van vrede en heil waarop we allemaal wachten door één van uw daden zou kunnen aanbreken? Dat is vurig messianisme. En het is deze vorm van messianisme die zich vanaf die tijd verbreidde onder de vervolgde, verbannen joden. Het uitte zich op allerlei manieren: het valse Messianisme van Sjabbetai Zevi in de zeventiende eeuw; de opkomst van het chassidisme in de achttiende eeuw, waarin de chassidische Meester of *Tsaddik* de plaats van de Messias innam; de wereldse vorm van Messianisme in het zionisme; het veelal verkapte materialistische Messianisme in het marxisme. Al deze vormen vonden hun weerslag in de literatuur en doen dat nog steeds. Al deze vormen zochten en zoeken onze ontwrichte wereld te verlossen.

DE ANDERE ZIJDE

Uit de Kabbalistische denkwereld kwam het concept van de *andere zijde* voort - het rijk van het kwade, van het demonische, dat door God is geschapen om redenen die alleen Hij kent. Veel van de verschrikkingen die onze wereld belagen, stammen uit dat rijk. Het is een reële wereld, de wereld van het boze. In de Kabbalistische denkwijze is het kwaad niet de afwezigheid van het goede, maar de aanwezigheid van het demonische.

In het denken van de Oosteuropese joden, die aan ondraaglijke vervolging bloot stonden, ging 'de andere zijde' een grote rol spelen. Een groot, zo niet het grootste, deel van de Kabbalistische geschriften die in de eeuwen voorafgaand aan de Holocaust in Polen werden gepubliceerd, gaan over dat duistere rijk. Het is dan ook geen wonder dat het zo'n grote rol speelt in het werk van Isaac Bashevis Singer.

Het Kabbalistische gedachtengoed, demonologie, een voortdurende preoccupatie met de krachten van het kwade, met de seksualiteit waarmee onze wereld is doortrokken, met eenvoudige mensen die verstrikt raken in complexe machtsferen - met deze en andere zaken houdt Singer zich in zijn werk voortdurend bezig.

In mijn eigen roman *Het boek van het licht* heb ik troonmystiek en de Kabbalistische denkwijze toegepast om iets te gaan begrijpen van de verschrikkingen van de atoombom op Hiroshima. In de schitterende Japanse tempelstad Kyoto leest een van de twee hoofdfiguren in de roman, Gershon Loran, passages uit de Zohar waarin wordt gezegd dat de Tora twee kanten heeft: een onthulde en een verholde kant. Wil hij ons daarmee duidelijk maken dat een heidense Japanse tempel misschien een verborgen betekenis heeft die de moeite waard is om te leren kennen? En in de stad Hiroshima bezoekt hij het monument dat is gebouwd op de plek waar de atoombom neerkwam. Als de kloof tussen de mens en God zo groot wordt dat die door gewone religie niet overbrugd kan worden, dan zullen er mensen zijn die alle hoop opgeven.

Anderen zullen zich tot de mystiek wenden. Gershon Loran keert zich tot de mystieke stromingen in de joodse leer op zijn speurtocht naar de betekenis van het toeval en het lijden in de wereld waarin hij leeft. Het is waarschijnlijk niet voor niets dat de Kabbala in deze tijd zoveel belangstelling opwekt en dat in de meeste boekhandels boeken over de sefirot te vinden zijn.

De Kabbala lijkt zich tot onze ontwrichte wereld te richten met zijn uitspraken over de fluiditeit van het bewustzijn, over versplinterde innerlijke identiteit,

en over de kwestie van de persoonlijkheid van God en daarmee van de mens.

Dit zijn precies de aspecten van ons leven waarmee de literatuur van onze tijd zich veelal bezighoudt: James Joyce, Virginia Woolf, Thomas Mann, T.S. Eliot, William Faulkner, Thomas Pynchon, enzovoort. Op de een of andere geheimzinnige manier schijnen de Kabbalisten - hoewel zij vanuit een zeer besloten religieuze sfeer spreken - veel van de pijnlijke en verwarrende elementen van het hedendaagse secularisme bij toeval te hebben ontdekt en voorzien.

Ikzelf vind in de Kabbala een onuitputtelijke bron van rijke beelden, diepzinnige en riskante gedachten en voorstellingen, een bereidheid zich openlijk - zij het soms in al te bloemrijke taal - te bezinnen op de meest indringende dilemma's en nachtmerries die de mens als soort belagen, en tegelijkertijd pogingen een uitweg te vinden uit ons gevoel van machteloosheid. Levendige beelden, diepgang, gevaarlijke ideeën en een mythische verbeeldingswereld, openhartigheid, verbijsterende dilemma's, nachtmerries, geloof en hoop - daar moet literatuur over gaan. Ik heb in elk geval geprobeerd daarover te schrijven.

We zijn een lange weg gegaan, van het visioen van de stormwolk van Ezechiël via de reizen van Henoeh, de hemelvaart en de troonmystiek van Talmoedische wijsgeren, en de sefirot van de vroege Kabbalisten naar de wonderlijke kosmische mythologie in de Kabbala van rabbijn Isaak Luria uit Safed.

Voor mij - en ik hoop ook voor velen van u - gaat de tocht verder.

Boekaankondiging

Ds. Sjirk van der Zee uit Sleeuwijk is er in geslaagd het vierde boek van Elie Wiesel "De Stad van het Geluk" te laten herdrukken¹. Het boek was al jaren uitverkocht en evenals de trilogie "Nacht, Dageraad, Dag" wordt het in privé beheer uitgegeven. Eindigde de trilogie in wezen in de duisternis van Auschwitz, in dit boek vinden we eindelijk een spoor van hoop en licht terug. Het boek beschrijft een imaginaire terugkeer van Elie Wiesel naar zijn geboorteplaats Sighet, een kleine stad in de Karpaten in het huidige Roemenië. Pas twee jaar na het schrijven van het boek keert Wiesel werkelijk voor het eerst terug en vond wat hij al beschreven had. Het is de vriendschap, die hem verlost uit zijn eenzaamheid en die hem wijst een spoor van licht te vinden in de duistere wereld. Het boek is aangevuld met twee verhalen die met zijn werkelijke terugkeer te maken hebben: Het Horloge en Het Laatste Weerzien. De oplage van "De Stad van het Geluk" is beperkt (1000 ex.) en de prijs zal €15,00 bedragen.

Ook de trilogie "Nacht, Dageraad, Dag" is herdrukt, ze was n.l. uitverkocht. De nieuwe druk van dit boek kost €17,50. De boeken zijn te verkrijgen bij ds. Sjirk van der Zee, Eikenlaan 6, 4254 AS Sleeuwijk, tel. 0183-304805, e-mailadres: sj-v-d-zee@hetnet.nl.

Ten overvloede: de netto opbrengst van de boeken wordt besteed aan de renovatie en instandhouding van de Synagoge in Sighet².

¹ Een eerder artikel over de boeken van Elie Wiesel en de actie van ds. van der Zee is verschenen in het Judaica Bulletin, jaargang 16, nummer 3, april 2003.

² Op woensdag 13 oktober a.s. spreekt ds. van der Zee over Elie Wiesel in de Zwolse synagoge voor het Genootschap Nederland Israël, afdeling Zwolle. Aanvang 19.30 uur. U kunt dan uiteraard de boeken ook inzien en/of eventueel kopen.

Verzoening voor Ezau

Vandaag de dag wordt de Grote Verzoendag, Jom Kippoer, in de synagoge voornamelijk gevierd als een dag van vasten en gebed. In vroeger tijden werd deze dag echter gekenmerkt door een reeks unieke rituelen die door de Hogepriester in de Tempel van Jeruzalem werd uitgevoerd. Een van de rituelen die het meeste ontzag inboezemde was dat van de zondebok. De Hogepriester wees twee geitenbokken aan en wierp vervolgens over hen het lot. De ene bok was bestemd 'voor de Eeuwige', en deze werd geofferd als een zondoffer. De andere was bestemd 'voor Azazel'¹. De kohen, de priester, in dit geval Aäron, beleed de overtredingen van het hele volk terwijl hij zijn handen op de kop van deze bok legde. Vervolgens werd de bok weggestuurd, de woestijn in en droeg symbolisch de zonden van Israël met zich mee. Het belang van dit ritueel wordt onderstreept door de grote precisie waarmee het in Leviticus 16 staat beschreven.

Natuurlijk onderzoekt de midrasj nauwkeurig elk aspect van het zondebok-ritueel om er zoveel mogelijke subtiele lessen en symbolen aan te ontleen. Een van de favoriete methoden die daarbij gehanteerd werden was het zoeken naar thematische vergelijkingen van gelijke beelden elders in Tenach. De halacha² eist dat de geitenbokken waar het lot over geworpen werd er hetzelfde moesten uitzien, ze moesten beide even groot zijn en dezelfde waarde hebben. Sommige rabbijnen moesten hierbij als vanzelf denken aan het prototype van een tweeling, Jakob en Ezau. De eerste, stamvader en representant van het Joodse volk, werd bestemd 'voor de Eeuwige', terwijl zijn demonische broer, de symbolische voorvader van het verdorven Romeinse Rijk, gedoemd was te verdwijnen in een spirituele en eschatologische woestenij. In de gepolariseerde wereld van de rabbijnse leer, droeg Ezau niet alleen zijn eigen overtredingen, maar ook die van Israël, dat aldus geheel gereinigd werd van alle morele smetten. Dit soort ongebreidelde belasting van Ezau was de gebruikelijke benadering in de verhandelingen van de midrasj en ze reflecteert natuurlijk de eindeloze frustraties van de joden in de oudheid, die ze voelden bij de niet-aflatende triomfen van hun medogeloze overwinnaar.

Niet alle rabbijnen waren echter bereid zich zo onvoorwaardelijk te verheugen in de ondergang van hun spirituele aartsvijand. In de midrasj-literatuur komt een werk voor, Seder Eliahoe Zoeta³, waarin een buitengewone exegese valt te lezen van het zondebok-ritueel. De interpretatie in deze midrasj lijkt aanvankelijk gelijk te zijn aan de bovengenoemde. De midrasj begint met het ontwikkelen van het thema hoe God de zonden van Jakob zal wegnemen en ze allemaal op Ezau zal leggen. Maar hier houdt het verhaal niet op. In deze versie mag Ezau zijn zaak bij de Almachtige bepleiten:

"Heer der Wereld, welke kracht bezit ik, dat u al de zonden van Jakob mij te dragen geeft?" God raakt overtuigd van de redelijkheid van Ezau's argument en stemt er in toe een andere manier te zoeken om Jakob van zijn zonden te verlossen. Dat blijkt nogal moeilijk te zijn en uiteindelijk besluit de Eeuwige zelf de zonden van Israël op zich te nemen waardoor de mantel van God plotseling een rode kleur krijgt.

Dit, legt de midrasj uit Seder Eliahoe uit is de betekenis van de indrukwekkende profetie van Jesaja: *Wie is Deze, die van Edom⁴ komt met besprenkelde klederen, van Bozra? Deze die versierd is in zijn gewaad? Die voorttrekt in zijn grote kracht?Waarom zijt Gij rood⁵ aan uw gewaad, en uw klederen als van een, die in de wijnpers treedt?* (NV.Jesaja 63:1,2). Hoewel de midrasj lijkt te beschrijven hoe God bloedig wraak zal nemen op de verachtelijke Ezau, heeft de auteur van onze midrasj de betekenis van de metafoor volledig omgebogen. In de nieuwe versie toont God feitelijk medelijden met Ezau door zijn oorspronkelijke plan hem met de zonden van Israël te beladen in te trekken en zich bereid te verklaren ze op zich te nemen.

In feite heeft de Seder Eliahoe een nieuw karakter aan dit allegorische drama toegevoegd. Behalve de twee bokken die Israël en Ezau symboliseren, treedt nu een derde figuur naar voren die uiteindelijk de zonden van de andere twee overneemt. Om deze derde figuur in te voeren in de rolbezetting met bijbelse spelers, hecht de midrasj een nieuw en groter belang aan de figuur die in het verslag van de Tora vrijwel ongemerkt voorbijgaat. Volgens de regels die in Leviticus 16:21 zijn neergelegd moet de zondebok de woestijn in geleid worden '*door een man die daartoe gereed is*' (vert. Rasji)⁶. Dit individu lijkt in het verhaal geen andere rol te spelen dan er voor te moeten zorgen dat de bok de Tempel verlaat en zijn uiteindelijke fatale bestemming zal bereiken.

In de Seder Eliahoe heeft deze onopvallende figuur echter een bijzondere herwaardering ondergaan. Van een kleine ondersteunende rol nauwelijks belangrijker dan die van een toneelknecht is hij gepromoveerd naar een hoofdrol als vertegenwoordiger van de Eeuwige zelf! Vanuit exegetisch perspectief draagt deze interpretatie ertoe bij te begrijpen waarom van de persoon die de zondebok naar de woestijn heeft gebracht expliciet geëist wordt dat hij zichzelf en zijn kleren wast na zijn missie volbracht te hebben⁷. Dit zou namelijk zin hebben als we van de veronderstelling uitgaan dat deze kleren bevuurd zouden zijn met de zonden van de mensen.

De verschuiving in betekenis in deze midrasj is alleen al opvallend door de bepaald niet kenmerkende sympathie die wordt getoond voor de doorgaans verachte figuur van Ezau. Vanuit theologisch perspectief is deze midrasj echter nog veel verbazingwekkender: De representant van God, in menselijke beelden weergegeven, die de zonden van Israël en de volken op zich neemt, schept een voorstelling die bekende associaties oproept die we gewoonlijk niet zouden verwachten tegen te komen in een kosjere joodse verhandeling. In feite werd een sterk hierop lijkende interpretatie voorgesteld door een van de meest markante christelijke kanselredenaars uit de oudheid, Origenes van Caesarea⁸. Origenes identificeert de figuur die de zondebok begeleid met Jezus die, allegorisch gesproken, 'de kleding aannam' van vlees en bloed. Nu was Origenes buurman én tijdgenoot van een aantal van de belangrijkste joodse Talmoed-geleerden. Hij woonde aan de kust van Israël en had zeer veel respect voor het feit dat de joden hun Heilige Geschriften zo goed kenden en in zijn commentaren maakt hij regelmatig gewag van interpretaties die hij van zijn joodse leraren had vernomen. De moderne joodse bijbelwetenschap zijn de geschriften van Origenes gaan beschouwen als een belangrijke bron authentieke midrasj tradities, waarvan een aantal niet in het joodse standaard repertoire voorkomt.

In de meeste voorbeelden van overeenkomst tussen Origenes en de rabbijnen lijkt het duidelijk dat de kerkvader een en ander ontleent aan een eerdere joodse traditie. In het huidige voorbeeld zijn er echter sterke gronden aanwezig die suggereren dat er wel eens van de andere kant geleend zou kunnen zijn. We hebben al gezinspeeld op de frappante christelijke theologie die het thema betreft van God die de zonden van de mensheid op zich neemt.

Daar kunnen we dan nog de ongebruikelijke sympathieke aandacht aan toevoegen die geschonken wordt aan het beeld van Ezau als zondebok.

Waar Ezau ook maar in de midrasj-literatuur wordt opgevoerd, vrijwel altijd wordt hij in de lelijkste negatieve kleuren afgeschilderd als iemand met een uiterst twijfelachtige moraal en een buitengewone verdorvenheid.

De universele zienswijze uitgedrukt door de Seder Eliahoe Zoeta zouden verbazingwekkend hebben geleken als ze hadden verwezen naar het Romeinse Rijk. De gevolgtrekkingen zouden dubbel verbazingwekkend zijn als we het konden dateren na de vierde g.j. nadat Constantijn het rijk tot het Christendom had doen overgaan en het initiatief had genomen tot een systematische vervolging van het Jodendom.

In feite wordt een gelijksoortige opvatting expliciet uitgedrukt in het 'zuster'werk bekend onder de naam Seder Eliahoe Rabba. De auteur legt uit hoe een vrouw, Debora, de uitzonderlijke status van richter en profeet kon bereiken⁹ en hij verklaart: "Ik roep de hemel en de aarde tot mijn getuigen; het zij Griek of Jood, hetzij man of vrouw, slaaf of slavin, in alle gevallen komt de heilige geest over hen overeenkomstig hun daden". Of de verkondiger van deze midrasj zich hier nu wel of niet bewust van was, zijn egalitaire bevestiging was in werkelijkheid een parafrase op de woorden van Paulus in zijn Brief aan de Galaten in het Nieuwe Testament. (3:28)

Daarom doemt er de mogelijkheid op dat deze ongewone midrasj ons een blik gunt op een ander aspect van de interreligieuze betrekkingen in de antieke wereld. Blijkbaar waren er milieus waarin joodse en christelijke geleerden met elkaar verkeerden in een meer open en ontspannen atmosfeer, waarin zij elkaar behandelden met een zekere mate van respect en waarin zij van tijd tot tijd bereid waren van elkaar te leren.

Vriendschappelijke sociale betrekkingen hebben er misschien toe bijgedragen dat individuen hun religieuze verschillen overstegen en zo het drama van de goddelijke vergeving gingen beschouwen als een universele hoop die niet beperkt blijft tot een enkel volk of religie.

¹ Azazel. (zie Leviticus 16) De etymologie van de naam, resp. het woord Azazel is niet duidelijk en juist daarom bestaat er een uitgebreide literatuur over. Vooral vanuit de esoterische hoek wordt er m.i. nogal over gebazeld. De Encyclopedia Judaica noemt het woord de naam van een plaats of van de 'macht' waarheen een van de bokken in de Tempeldienst van de Grote Verzoendag werd gezonden.

² De halacha is het organisch geheel van de joodse gedrags- en leefregels.

³ De Seder Eliahoe valt uiteen in twee delen, (1) de Seder Eliahoe Zoeta en de eveneens in het bovenstaande artikel genoemde Seder Eliahoe Rabba. Datum en plaats van oorsprong zijn onbekend. Gezien de eenduidige samenhang van de tekst veronderstelt men één auteur. Wel is duidelijk dat het werk zijn beslag heeft gekregen vóór het jaar 900 g.j. Het werk draagt een sterk ethisch karakter. (E.J.)

⁴ Edom. Gespeld: Alef-Dalet-Wav-Mem. Grondwoord 'adam', dat ook 'de rode' betekent.

⁵ Rood. Gespeld: Alef-Dalet-Mem. Grondwoord: zie bij noot 4.

⁶ Rasji vertaald door rabbijn A.S.Onderwijzer, uitgave NIK.

⁷ Leviticus 16:26

⁸ Origenes. Een van de gezaghebbende kerkvaders. Leefde van 184-254. Was o.a. de auteur van de 'Hexapla', de eerste kritische uitgave in zes (gr. hexa) kolommen van wat later het Oude Testament zou gaan heten.

⁹ Debora. Richteren 4

Dit artikel is een vrije vertaling en bewerking van het artikel 'Atoning for Esau' van Eliezer Segal, hoogleraar Judaïstiek aan de Universiteit van Calgary, Canada.

Zesde Rabbijn Samuel Hirschlezing in Zwolse synagoge

Op zondag 7 november 2004 organiseren de Stichting Judaica Zwolle en het Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle voor de zesde keer de jaarlijkse Samuel-Hirschlezing in de Zwolse synagoge. Doelstelling van deze lezing is om de plaats van het jodendom in de moderne wereld nader te belichten voor een publiek van joden en niet-joodse belangstellenden. De lezing is genoemd naar de in 1941 overleden Rabbijn Samuel Jehoeda Hirsch, de laatste opperrabbin van Overijssel. Dit jaar wordt deze lezing uitgesproken door Rabbijn Ing. I. Vorst uit Amstelveen. Het onderwerp luidt: "Sterven en rouwverwerking in het jodendom." Na de lezing zal er voor de deelnemers gelegenheid zijn vragen te stellen en met rabbijn Vorst in gesprek te gaan.

Sterven en rouwverwerking

Steeds meer mensen in onze moderne samenleving weten zich geen raad met de dood van verwanten en vrienden en met de rouwverwerking die daar een gevolg van is. De toenemende gezondheidszorg heeft de dood uit het dagelijks leven verdrongen en door de secularisatie zijn vertrouwde opvattingen en kaders aan het verdwijnen. Ook heeft commercialisering van de dood en het begraven zijn intrede gedaan. Over de betekenis van het leven bestaat veel meer verwarring dan vroeger, en leven en dood zijn meer dan ooit onderwerp van amusement geworden.

Voor wie betrokken raakt bij het sterven en begraven van een geliefde, is het lang niet altijd vanzelfsprekend hoe het beste met de situatie kan worden omgegaan. Algemeen aanvaarde gedragsregels zijn er maar weinig.

Vaak hebben familieleden heel verschillende meningen over wat wel en niet gedaan moet worden aan een sterfbed en bij een begrafenis. In die situatie kan het nuttig zijn ons eens te oriënteren op de eeuwenoude tradities over stervensbegeleiding en begrafenis-gebruiken die kenmerkend zijn voor het jodendom. Hoe gaat het jodendom om met de dood en met rouwverwerking? Vanuit welke motieven zijn de joodse rituelen en gebruiken rond deze droevige gebeurtenissen tot stand gekomen? Hoe worden nabestaanden geholpen het verlies te verwerken? Op deze en dergelijke vragen zal rabbijn Vorst ingaan tijdens zijn lezing. Na afloop van zijn voordracht is er gelegenheid tot het stellen van vragen en het voeren van gesprek.

De lezing begint om 11.00 uur. Om 10.30 uur is de zaal open voor ontvangst met koffie. Er wordt een entreegeld van €5,00 gevraagd aan de deur. 's Middags is vanaf 13.30 uur de tentoonstelling over *Joods leven in en om Zwolle* op het voormalige vrouwen balkon van de synagoge opengesteld voor publiek. De toegangsprijs bedraagt €1,50.

JUDAICA-AGENDA ZWOLLE EN OMGEVING NAJAAR 2004 / VOORJAAR 2005

*Kopij voor de Judaica-agenda s.v.p. sturen naar: Zandkreek 9, 8032 JL Zwolle of via e-mail: judaica@hetnet.nl
De cursussen in deze lijst worden georganiseerd door de Stichting Judaica Zwolle.*

zo 03-10 Rondleiding door de synagoge van Zwolle. Tevens is de tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle" te bezichtigen. Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-16.00 uur. Toegang: €1,50.

do 07-10 Sjemini 'Atseret / Slotfeest

vr 08-10 Simchat Torah / Vreugde der Wet

za 09-10 Sjabbat Bereesjiet (Gen. 1:1-6:8)

di 12-10 Genootschap Nederland Israël, afdeling Ommen. Mevr. L. van der Sluis te Amsterdam over: "Verhalen van Maurits Wertheim, Herman Heijerman, Meyer Sluyser, Marga Minco en Simon Carmiggelt". Plaats: Herv. Centrum, Julianastr. 8, Ommen. Aanvang: 19.30 uur.

wo 13-10 Genootschap Nederland Israël, afdeling Zwolle. Ds. Sj van der Zee over: "Elie Wiesel". Plaats: synagoge, S. Hirschstr.8, Zwolle. Aanv. 19.30 uur

za 16-10 Sjabbat Noach (Gen. 6:9-11:32)

za 23-10 Sjabbat Lech Lecha (Gen. 12:1-17:27)

za 30-10 Sjabbat Wajera (Gen. 18:1-22:24)

ma 01-11 Bijbels-Hebreeuws 3 (middagbijhoudcursus), 1e bijeenkomst. Tijd: 13.30-15.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens

„ Bijbels-Hebreeuws 3 (avondbijhoudcursus), 1e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens

wo 03-11 Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 1e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens

za 06-11 Sjabbat Chajee Sara (Gen. 23:1-25:18)

zo 07-11 Jaarlijkse **Samuel Hirsch-lezing**.

Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 11.00-12.30 uur. Toegang: €5,00.

Voor nadere informatie zie elders in dit nummer

- zo 07-11 Rondleiding door de synagoge van Zwolle. Tevens is de tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle" te bezichtigen. Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-16.00 uur. Toegang: €1,50.
- wo 10-11 Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 2e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- za 13-11 Sjabbat Toledot (Gen. 25:19-28:9)
-
- ma 15-11 Bijbels-Hebreeuws 3 (middagbijhoudcursus), 2e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- „ Bijbels-Hebreeuws 3 (avondbijhoudcursus), 2e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- di 16-11 Vrij Leerhuis 5 - Kohelet (Prediker), 1e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: dhr. J. Veldhuijzen
- „ Werkgroep Kerk & Israël Twello en Teuge. Mevr. Drs. Marieke den Hartog over "Kinderen van Abraham". Plaats: gebouw Irene, naast de N.H. Dorpskerk, Dorpsstr., Twello. Aanv.: 20.00 uur
- za 20-11 Sjabbat Wajeetsee (Gen. 28:10-32:3)
-
- di 23-11 Genootschap Nederland Israël, afdeling Zwolle. Mevr. Dr. Renée van Riessen over: "Levinas". Plaats: synagoge, S. Hirschstr. 8, Zwolle. Aanv. 19.30 uur
- „ Genootschap Nederland Israël, afdeling Ommen. Dr. C.J.H. de Geus te Groningen over: "Israël: gedeeld land - gedeelde geschiedenis". Plaats: Herv. Centrum, Julianastr. 8, Ommen. Aanvang: 19.30 uur.
- wo 24-11 Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 3e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- do 25-11 Genootschap Nederland Israël, afdeling Hogeveen. Dhr. L. Wessels over: "Het vredesproces". Plaats: Goede Herderkerk, Middenweg 14, Hogeveen. Aanvang: 19.45 uur.
- za 27-11 Sjabbat Wajisjlach (Gen. 32:4-36:43)
-
- ma 29-11 Bijbels-Hebreeuws 3 (middagbijhoudcursus), 3e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- „ Bijbels-Hebreeuws 3 (avondbijhoudcursus), 3e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- di 30-11 Vrij Leerhuis 5 - Kohelet (Prediker), 2e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: dhr. J. Veldhuijzen
- wo 01-12 Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 4e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- za 04-12 Sjabbat Wajeesjev (Gen. 37:1-40:23)
-
- zo 05-12 Rondleiding door de synagoge van Zwolle. Tevens is de tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle" te bezichtigen. Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-16.00 uur. Toegang: €1,50.
- wo 08-12 Chanoekah / Tempelvernieuwingsfeest (1e dag)
- za 11-12 Sjabbat Mikeets (Gen. 41:1-44:17)
-
- ma 13-12 Bijbels-Hebreeuws 3 (middagbijhoudcursus), 4e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- „ Bijbels-Hebreeuws 3 (avondbijhoudcursus), 4e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- di 14-12 Vrij Leerhuis 5 - Kohelet (Prediker), 3e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: dhr. J. Veldhuijzen
- wo 15-12 Chanoekah / Tempelvernieuwingsfeest (8e dag)
- „ Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 5e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- za 18-12 Sjabbat Wajigasj (Gen. 44:18-47:27)
-
- wo 22-12 Vastendag van 10 Tevet
- „ Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 6e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- za 25-12 Sjabbat Wajechi (Gen. 47:28-50:26)
-
- di 28-12 Vrij Leerhuis 5 - Kohelet (Prediker), 4e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: dhr. J. Veldhuijzen
- za 01-01 Sjabbat Sjemot (Ex. 1:1-6:1)
-
- zo 02-01 Rondleiding door de synagoge van Zwolle. Tevens is de tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle" te bezichtigen. Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-16.00 uur. Toegang: €1,50.
- za 08-01 Sjabbat Wa'era (Ex. 6:2-9:35)
-
- ma 10-01 Bijbels-Hebreeuws 3 (middagbijhoudcursus), 5e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- „ Bijbels-Hebreeuws 3 (avondbijhoudcursus), 5e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- di 11-01 Vrij Leerhuis 4 - Sjemot (Exodus) lezen met Rasji, 1e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. Docent: dhr. D. Broeren
- „ Vrij Leerhuis 5 - Kohelet (Prediker), 5e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: dhr. J. Veldhuijzen
- „ Werkgroep Kerk & Israël Twello en Teuge. Mevr. Ds. S. v/d Hout-Slagmolen over "Abraham". Plaats: gebouw Irene, naast de N.H. Dorpskerk, Dorpsstraat, Twello. Aanvang: 20.00 uur.
- wo 12-01 Bijbels-Hebreeuws 1 (beginnerscursus), 7e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. Docent: drs. J.L.C. Boertjens
- za 15-01 Sjabbat Bo (Ex. 10:1-13:16)
-

COLOFON

Het Judaica-Bulletin is een uitgave van de Stichting Judaica Zwolle, Postbus 194, 8000 AD Zwolle. Het verschijnt vier maal per jaar.

Abonnementen kosten €6,50 per jaar, over te maken op postgirorekening 259272 t.n.v. penningm. Stichting Judaica Zwolle, Apeldoorn, onder vermelding van 'abonnement bulletin'.

De Stichting Judaica Zwolle stelt zich ten doel de verspreiding van kennis over de joodse godsdienst, taal, geschiedenis en cultuur. Zij streeft dit o.a. na door het organiseren van cursussen, studiedagen, concerten en tentoonstellingen in de synagoge van Zwolle.

Het bestuur van de Stichting Judaica Zwolle bestaat uit de volgende leden:

- D. Broeren (redactie Judaica Bulletin)
- W. Cornelissen (rondleider synagoge)
- J.H. Kelholt (penningmeester)
- Mw. D. Koffeman-Wielenga (bibliothecaresse)
- S.P. van 't Riet (voorzitter),
- J. Veldhuijzen (secretaris-cursuscoördinator)
- C. Verdonk (administrateur/redactie Judaica Bull.)

De Stichting geeft jaarlijks een folder uit over haar activiteiten. Deze folder kan worden aangevraagd bij onze cursuscoördinator (038-4651048), onze administratie (038-4539283) of via ons e-mail adres judaica@hetnet.nl.

De bibliotheek van de Stichting wordt beheerd door mevr. D. Koffeman-Wielenga (tel. 0591-616543).

De Stichting heeft een tentoonstelling ingericht op het voormalige vrouwenbalkon van de synagoge van Zwolle, Samuel Hirschstraat 8, over het onderwerp 'Joods leven in en om Zwolle'. Deze is in principe op de eerste zondag van de maand geopend van 13.30-16.00 uur (zie voor de precieze data de Judaica Agenda in dit bulletin). Dan wordt er vanaf 14.00 uur ook een rondleiding verzorgd.

De toegangsprijs is: €1,50 per persoon.

De Stichting Judaica Zwolle werkt bij gelegenheid samen met: Joodse Gemeente Zwolle, Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle, Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle, B. Folkertsma-Stichting voor Talmudica te Hilversum, Bureau Kerk-en-Israël van de Samen-op-Weg Kerken te Utrecht, VU-Podium Vrije Universiteit Amsterdam.

Giften voor het werk van de Stichting Judaica Zwolle zijn aftrekbaar voor de inkomstenbelasting en kunnen worden overgemaakt op postgirorekening 259272 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Apeldoorn.

ABONNEMENT JUDAICA BULLETIN

Het abonnement op het Judaica-Bulletin kost €6,50 per jaar, over te maken op postgirorekening 259272 t.n.v. penningmeester Stichting Judaica Zwolle, te Apeldoorn, onder vermelding van 'abonnement bulletin'. Het abonnement loopt van 1 juli tot en met 30 juni van het daaropvolgende jaar en het wordt zonder opzegging vóór 1 juni stilzwijgend verlengd.

NB: Deelnemers aan één of meer cursussen ontvangen het Judaica Bulletin in het desbetreffende seizoen gratis.

SAMUEL HIRSCH-LEZING 2004

De jaarlijkse Samuel Hirsch-lezing zal in 2004 worden gehouden op zondag 7 november 2004. In die lezing wordt de actualiteit van het jodendom voor de moderne cultuur benadrukt. De lezing begint 's morgens om 11.00 uur en is om 12.30 uur afgelopen. Van de deelnemers zal een bijdrage van €5,00 aan de kosten worden gevraagd. ***Nadere mededelingen elders in dit nummer.***

STATUS VAN DE CURSUSSEN:

Tot op dit moment hebben zich in totaal 185 deelnemers voor de Vrije leerhuizen en Korte cursussen aangemeld. Vrij leerhuis 2 en de Korte cursus 1 zijn op dit moment al volgeboekt. Hiervoor is al een reservelijst aangelegd. *Bij Vrije leerhuizen 3, 4 en 5 en Korte cursus 2 en 4 zijn nog enkele plaatsen beschikbaar.*

AFGELASTING CURSUSSEN:

Wegens een te gering aantal aanmeldingen moesten het Vrij Leerhuis 1 en de Korte Cursus 3 helaas worden afgelast.

VOLGENDE BULLETIN

Het volgende bulletin verschijnt omstreeks 1 oktober 2004. Kopij dient uiterlijk in de tweede week van december 2004 te zijn ingeleverd op het redactieadres: Boogmakerstraat 30, 8043 AM Zwolle (zo mogelijk op diskette in Word, WP, of ander gangbaar formaat) of per e-mail zijn ontvangen op judaica@hetnet.nl. o.v.v: 'kopij bulletin'.

INTERNET SITE en E-MAILADRES:

Stichting Judaica Zwolle beschikt over een **internet site**: www.judaica-zwolle.nl met veel informatie over haar werkzaamheden, zoals de tentoonstelling in de Zwolse synagoge, het Judaica-Bulletin, de bibliotheek en de publicaties van de stichting. Een duidelijk onderscheiden deel van de website geeft informatie over de cursussen. Hier wordt ook de laatste stand van het aantal aangemelde cursisten vermeld, of de cursus vol is of juist wegens gebrek aan belangstelling niet door gaat.

Via het **e-mailadres** van de stichting: judaica@hetnet.nl kan men o.a. kopij voor het Judaica-Bulletin opsturen, het actuele cursusprogramma aanvragen, zich als abonnee opgeven, boeken / uitgaven van de stichting bestellen, vragen stellen opmerkingen doorgeven, etc.